

De store samfunnsutfordringene – noen mulige scenarier

24.02.2021

Rapport fra arbeidsgruppe til HF strategi 2030. Gruppens deltakere: Frode Helland (leder), Petter Bae Brandtzæg, Ina Blom, Ursula Münster, Alexander Refsum Jensenius, Camilla Chausse (sekretær)

Ett tydelig signal i Humaniorameldingen er at humaniora bør ta grep for å synliggjøre dets rolle og bidrag i forståelsen av de store samfunnsutfordringene. I Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning 2019-2028, s. 25, heter det: «I Humaniorameldingen fastslår regjeringen at humaniora er en underutnyttet ressurs og uttrykker klare forventninger til at humanistene i større grad bidrar med sine perspektiver i møtet med de store samfunnsutfordringene.»

Arbeidsgruppen vil i det følgende undersøke noen ytterpunkter som beskriver ulike strategier i form av mulige scenarier. I det første scenarioet tematiserer vi:

- Mindre/ingen satsing på utfordringsdrevet humaniora
- Maksimal satsing på utfordringsdrevet humaniora

Slike ytterpunkter kan åpne et strategisk mulighetsrom, men som neppe utkrystalliserer seg i lett avgrensbare mellomposisjoner.

I scenario to undersøker vi hvordan økende eller minkende grunnbevilgninger kan samvariere med grad av satsing på utfordringsdrevet humaniora. Et tredje scenario ser på relasjonen til organisasjonsform, det vil si hvor fleksibelt man velger å organisere seg.

Til slutt reflekterer vi litt over hvordan vi kan påvirkes av samfunnsutfordringene, sett som ytre krefter, og stiller spørsmålet om hva samfunnsutfordringene er og hvordan de kan defineres.

Scenario 1: Utfordringsdrevet eller ikke

Den første tabellen forsøker å kartlegge hva man kan gjøre dersom man ønsker å bevege seg maksimalt mot det utfordringsdrevne HF på den ene siden, og det minimalt utfordringsdrevne HF på den andre.

Oppsettet viser at fakultetet i dag er i en mellomposisjon, med et tradisjonelt disiplinfokus, samtidig som HF preges av en viss satsing på de store samfunnsutfordringene. Spørsmålet som forsøkes besvart er da: Hva kan endres i forhold til status quo, det vil si hva er de tenkelige strategiske valg?

Mindre/ingen satsing på det utfordringsdrevne	Klar og maksimal satsing på det utfordringsdrevne
Styrke disiplinene, eksklusivt fokus på kjernedisiplinene	Bryte ned disiplinrensere, søke maksimal tverrfaglighet; konvergens, transfaglighet
Snevre inn utlysningene av KD-stillinger, kun rettet mot disiplinene, åpne utlysninger innenfor disiplinene	Bruke KD-stillingene strategisk for å vri virksomheten mot utfordringsdrevet forskning, kun utfordringsrettede prosjekter
Kun satse på eksellensarenaer, FRIPRO, ERC; ikke søke tematiske program, hvis de ikke er direkte rettet mot kjernedisiplinene	Satse maksimalt på tematiske program, mindre vekt på FRIPRO/ERC, hvis ikke utfordringsrettede prosjekter
Faglige prioriteringer fjernes; slutt etter FPIII	Bruke faglige prioriteringer mye sterkere (FPiV, FPV osv.)
Bare støtte SFF-søknader i rene kjernedisipliner	Bare støtte tverrfaglige (utfordringsrettede) SFF-initiativ
Motvirke tverrfaglig utvanning av studiene – kun disiplinstudier	Endre studieprogram – vri mot samfunnsutfordringer, relevans og tverrfaglighet
Legge ned fag/studier preget av dagsaktuell orientering mot utfordringer (miljøhumaniora, «Klart språk» osv.)	Legge ned fag med minimalt potensiale for å bidra til utfordringsdrevet humaniora
Trekke oss ut av Honours-program, Filosofi, politikk, økonomi (FPØ) o.l.	Utvikle flere tverrfaglige, åpenbart samfunnsrelevante studieprogrammer
Utdanningene skal bli mer solide, vekt på overførbare kunnskaper og ferdigheter	Utdanningene skal bli mer samfunnsrelevante og tverrfaglige
Bruke de små kommunikasjonsressursene på kjernedisiplinene	Bruke de øktekommunikasjonsressursene for å vise relevans, få fram det utfordringsrettede
Fokusere de forskningsadministrative ressursene mot eksellensarenaer og disiplinforskning	Styre de forskningsadministrative ressursene mot utfordringsdrevne prosjekter og tematiske program
Studieadministrasjonen veileder studentene innenfor disipliner og program	Studieadministrasjonen veileder studentene på tvers av disipliner og program
Kun disipliner, ingen integrative bestrebelser	Tydlig satsing på integrativ humaniora (digital humaniora, miljøhumaniora, medisinsk humaniora o.l.)
«Silo-organisering»	“SINTEF-organisering” ren problem- og prosjektorganisering
Ikke støtte forskergrupper, enkeltforskeren i fokus	Kun støtte forskergrupper
Instituttene disponerer stillingene/styrer stillingsplanene etter behov i disiplinene	Fakultetet disponerer stillingene/styrer stillingsplanene mot utfordringsdrevet humaniora på tvers av disiplinene
Vitenskapelige ansatte tilhører ett fag	Bruke delte stillinger og utstrakt «krysslisting» av vitenskapelig ansatte

Når man bare ser på én akse på denne måten utkrystalliserer noen tydelige strategiske retninger seg, men det er ikke så lett å skissere opp enhetlige mellomposisjoner og kompromiss. Vi antyder allikevel det følgende:

Mellomposisjoner

En mellomposisjon som i større grad **vektlegger det disiplinbaserte**, innebærer mulige valg av denne typen:

- Fokus på disiplinbasert tverrfaglighet, men kun innen noen av kjerneområdene til HF.
- Vekt på å gjøre HF mer fleksibelt, for eksempel: timeregnskap og frikjøp i forbindelse med forskningsprosjekter gjøres mer smidig.
- Supplere disiplinbasert utdanning med enkelte tverrfaglige, åpenbart samfunnsrelevante studieprogrammer, kanskje særlig på masternivå.
- Balansere støtte til enkeltforskere mot satsning på forskergrupper (enkeftforskere kan også levere sterke bidrag til utfordringsdrevet humaniora).
- Skepsis til én enkel oppskrift på suksess, beskytte disipliner og små fag.
- Framheve og formidle det som allerede gjøres på HF innenfor utfordringsdrevet humaniora.

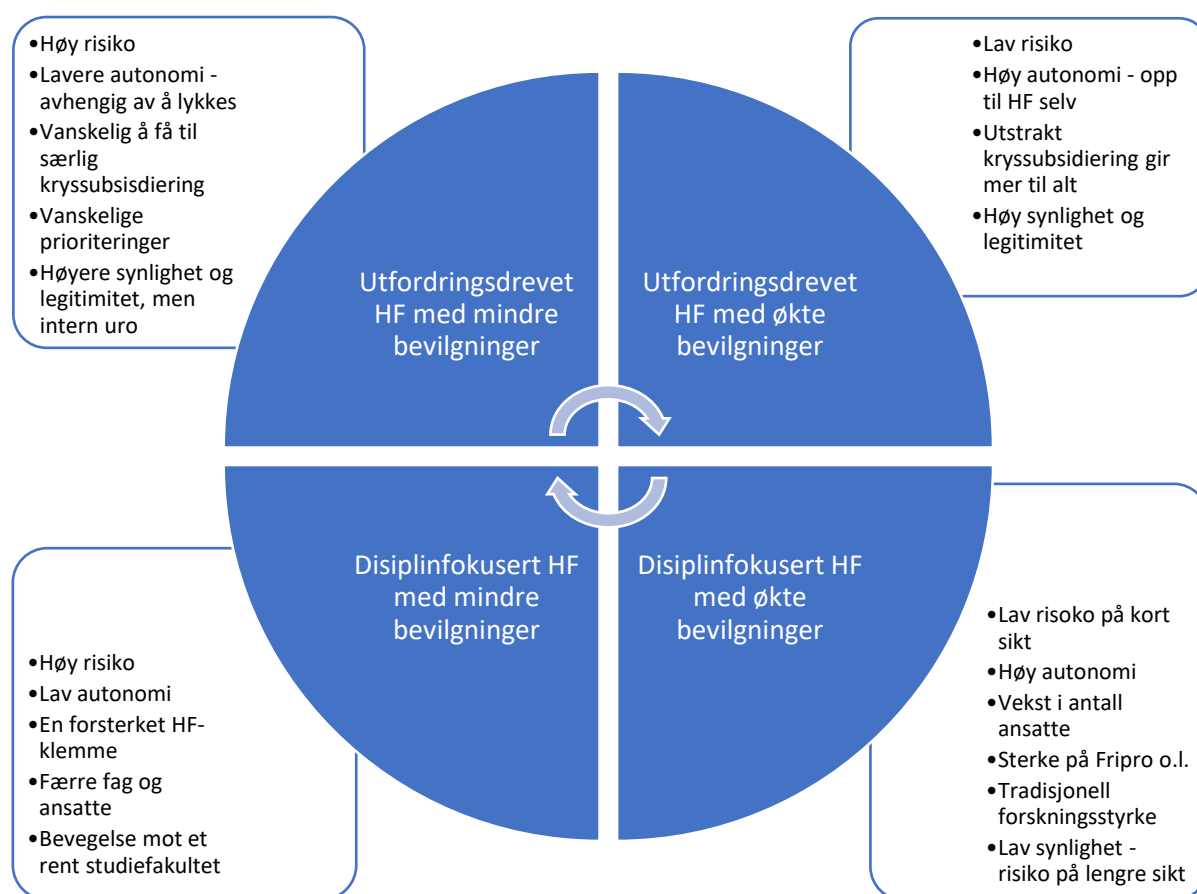
En mellomposisjon som i større grad **vektlegger utfordringsdrevet humaniora** innebærer denne type valg:

- Skape tydelige tiltak for å fremme og bygge videre på det som allerede gjøres på HF. Eksempler på dette kan være tverrfaglige innovasjonssentre eller studioer/laber for å tiltrekke kompetanse utenfor humaniora.
- Kombinere disiplinorienterte studier med tverrfaglige program på både bachelor- og masternivå.
- Legge til rette for større fleksibilitet innenfor HF og på UiO (krysslisting av emner, krysslisting av ansatte).
- Incentivordninger for deltagelse i utfordringsdrevet humaniora, og for å delta i forskergrupper.
- Instituttene styrer stillingsplanene, men redegjør for prioriteringer avveid mot utfordringsdrevet humaniora.

Scenario 2: Større eller mindre bevilgninger

I denne figuren har vi forsøkt å utlegge fire mulige fremtidsbilder som viser hvilke utfall man kan få med kombinasjoner langs to akser: høy/lav satsing på utfordringsdrevet humaniora og høy/lav grunnbevilgning.

Her er bare de tydeligste utfallene med, og vi forsøker å si noe om graden av risiko. Pilene i kjernen av figuren er ikke der for å påstå at fremtiden vil utvikle seg syklisk, men for å antyde at virkeligheten endrer seg, og at man neppe kan planlegge for et endelig mål, men heller mot et orienteringspunkt.

Her er de samme utfallene beskrevet i noe større detalj:

Utfordringsdrevet			
	<p>Utfordringsdrevet HF, med mindre bevilgninger:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mer eksterntfinansiert virksomhet, men ikke nok til å veie opp for mindket budsjett, ingen kryssubsidiering som monner - Større tydelighet, mer utadrettet, sette dagsorden - Endre organisasjonsstruktur, flytende grenser mellom fag/disipliner - Bevisst tverrfaglighet – konvergens og integrativ humaniora, men mindre og svakere HF - Mindre bredde, færre fag – og på sikt mindre kraft til å søke tematiske program - Svekkede disipliner, harde prioriteringer som må tas, uro i organisasjonen, offentlig kritikk - Identitetstap - Prioritere profilering av det som allerede gjøres heller enn nye satsninger - Spørsmål om hvor mange studenter HF skal ha 	<p>Utfordringsdrevet HF, med økte bevilgninger:</p> <ul style="list-style-type: none"> - «God sirkel» – klarere satsing gir mer eksterntfinansiert virksomhet og inntekter, og gjør HF mer attraktiv for studentene. Kryssubsidiering gir mer også til andre deler - Mer bevisst tverrfaglighet – konvergens, integrativ humaniora - Endre organisasjonsstruktur, flytende grenser mellom fag/disipliner - Større synlighet, mer utadrettet, sette dagsorden - Fare for identitetstap; hvor er kjernen i HF? - Større mulighet til å kombinere tydelige disipliner med disiplinovergripende tiltak (laboratorier, «schools», honours-programmer etc.) - Kombinere eliteuniversitet med utadrettet satsning (videreutdanning, offentlige fora etc.) 	
Mindre bevilgninger			Økte bevilgninger
	<p>Disiplinfokusert HF, med mindre bevilgninger:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stagnasjon i disiplinene, som svekkes i «HF-klemme», færre ansatte og fag - Mindre synlighet, mer selvtilstrekkelig - Fullstendig avhengighet av sentrale bevilgninger - Mindre tverrfaglighet og innovasjon i forskning og studier - Blir «studiefakultet», primært lektorutdanning, med mindre preg av forskningsbasert utdanning - Vanskeligere å konkurrere også på FRIPRO o.l. 	<p>Disiplinfokusert HF, med økte bevilgninger:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vekst i disiplinene, muskler til å øke bredden og gjøre små fag større - Spre midlene utover, iht. demokratiske rettferdighetsprinsipp - Satsing på FRIPRO o.l. og studiefagene - Mindre synlighet, mer selvtilstrekkelig - Stor avhengighet av sentrale bevilgninger - Mindre tverrfaglighet og innovasjon i forskning og studier - Evt. disiplinbasert tverrfaglighet heller enn tverrfaglighet initiert/organisert via matrisemodell 	
Disiplinfokusert			

Scenario 3: Mer eller mindre fleksibel organisasjon

I drøfting av scenarier kommer man påfallende raskt inn i diskusjoner om organisasjonsform. Dette sannsynligvis fordi dagens organisering oppleves som et hinder dersom man ønsker samarbeid på tvers av fag, disipliner og fakultet. I dette scenarioet har arbeidsgruppen derfor forsøkt å kartlegge ulike organisatoriske valg for enten å styrke disiplinene eller bryte dem ned for heller å vektlegge tverrfaglig utfordringsdrevet forskning og utdanning.

Dette scenarioet bør forstås som uttrykk for et reelt dilemma; for å gi sterkere bidrag til forståelse og løsning av de store samfunnsutfordringene må man på den ene siden kunne bryte ut av de «siloene» som disiplinene utgjør, men på den annen side kan et sterkt humanioraperspektiv eller -bidrag sies å forutsette sterke disipliner, med solid metodisk skoloring og fagkunnskap.

*«Det er ingen mulighet for å bidra til en løsning uten at alle fag bidrar, men man må samtidig holde på det disiplinære. Balansen mellom tverrfaglig samarbeid og dybden i disiplinene er viktig.»
(Morten Dæhlen, leder for dScience og fhv. dekan MN, UiO)*

Man kan tenke på organisering som enten disiplinbasert (institutter) eller temabasert (sentre og satsinger). En mellomting kan være en matriseorganisering. Dagens organisering kan kanskje best betegnes som en «vev», en disiplinbasert grunnorganisering med innslag av sentre og satsinger.

Diskusjonen om disipliner kan også knyttes til diskusjonen om hva som karakteriseres som et fag. I prosessene med HFs faglige prioriteringer I og II, ble det argumentert for at et fag bør ha minst fire fast vitenskapelig ansatte. Dette er særlig viktig fra et utdanningsperspektiv, hvor det er viktigere å ha nok ansatte til å opprettholde en emneportefølje og veiledning. Utfordringen er å klare å opprettholde en faglig robusthet, samtidig som man legger til rette for faglig fornyelse. Det blir av særlig strategisk betydning ved avganger og tilsettinger.

Selv om fokuset i denne rapporten primært er knyttet til fakultetets organisering, må disse temaene nødvendigvis ses opp mot måten UiO er organisert på. Mer temabaserte satsinger vil kreve større grad av organisering på tvers av fakultetene.

Utfordringsdrevet			
	Disiplinbasert tilnærming: <ul style="list-style-type: none"> - Fremme/kartlegge det som allerede gjøres - Disiplinbasert tverrfaglighet - Incentivordninger for enkeltforskere eller disiplinbaserte miljøer - Skape dedikerte labor og sentre på HF 	Tema- eller problemorientert organisering: <ul style="list-style-type: none"> - Oppløsning av disiplinorganisering med mål om full tema- og prosjektorganisering - Forskergrupper på tvers - Tverrfaglighet initiert på fakultetsnivå, for å komme ut over grenser mellom disipliner og fakultet - Definere kjerneområder - Mer "mikroutdanning" (få ECTS) - Rask opprettelse og nedleggelse av emner - Emner på tvers av fagdisipliner - Krysslising av emner og ansatte - Fremme det vi allerede gjør: tverrfaglige plattformer for formidling, diskusjon og samtenking 	
Mindre fleksibel organisasjon			Mer fleksibel organisasjon
	Organisasjon «anno 1950»: <ul style="list-style-type: none"> - Faste disiplinære løp i studiene - Instituttfokus 	Tverrfaglig grunnforskning: <ul style="list-style-type: none"> - Styrke i disiplinene koblet med fleksibilitet - Krysslising av emner og ansatte - Rask opprettelse og nedleggelse av emner 	
Disiplinfokusert			

Hva er de store samfunnsutfordringene?

Vi kunne ha valgt å anlegge et eksternt perspektiv og tegne opp mulige scenarioer for HF dersom samfunnsutfordringene gir radikale utslag på samfunnet og verden i stort. Da kunne man tenkt seg mulige konsekvenser av en fullstendig miljøkatastrofe, eller et demokratisk sammenbrudd preget av voldelige konflikter og autoritære tendenser. Dette har vi valgt å la ligge, da det ikke framstår som så produktivt for en framskrivning av vår virkelighet som strategisk enhet. Det må allikevel nevnes fordi de store samfunnsutfordringene er alvorlige, og de danner et klart bakteppe for at dette dukker opp som strategisk felt og spørsmål vi som organisasjon bør stille oss.

Noen av de eksterne interessentene vi intervjuet insisterte på at HF ikke burde føye seg inn under den gjengse oppfatning av hva de store samfunnsutfordringene er, men heller ha selvtillit til å hevde at våre kjernedisipliner allerede gir solide bidrag til reelle samfunnsutfordringer. Sagt med andre ord bør man ikke tenke så mye på hva HF kan bidra til i diskusjonen om digitalisering av arbeidslivet, helsefaglige diskusjoner eller klimadebatt, men heller understreke at et samfunn uten solide språk-, kultur- og historiekunnskaper ikke er liv laga. Heller enn å engasjere seg i medisinsk etikk burde HF fokusere på etikk som

sådan. HF må rett og slett tørre å ha mer selvtillit på egne vegne de neste ti årene, slik det ble uttrykt i flere av intervjuene.

«Humaniora har ingen problemer med å legitimere sin eksistens i dag. Spørsmålet om hva vi skal med humaniora er ikke relevant. Vi trenger ikke å fortelle hvorfor Equinor trenger humanister. Det som er grunnleggende med vår tid er at vi trenger å forstå mennesket, både en og en, som fellesskap og i historien.» (Nasjonalbibliotekar Aslak Sira Myhre)

Innspill til definisjonen av hva de store samfunnsutfordringene er, kan ha en plass i en strategi for HF mot 2030.

De sentrale styringsdokumentene vil nevne følgende utfordringer:

- Klima, miljø, bærekraft
- Hav
- Helse
- Samfunnssikkerhet og samhörighet
- Digitalisering

I en slik liste er den åpenbare åpningen for HF det nest siste punktet, men det kan defineres på forskjellige måter, og vil ofte treffe SV, instituttsektoren og deler av MN bedre enn oss.

Andre samfunnsutfordringer, hvor HF er en mer åpenbar bidragsyter:

- Demokratiets krise, demokratiet som styreform og -kultur
- Ulikhet – i vid forstand, som noe mer enn rent økonomisk ulikhet, ofte det som følger av økonomisk ulikhet
- Utenforskap
- Språkkunnskaper og flerspråklighet i samfunnet
- Sosiale medier og polarisering, undergraving av opplysning og sannhet, forfall i offentlig diskurs, offentlighetens krise
- Kunst- og kulturforståelse
- Historisk bevissthet og historiske kunnskaper i samfunnet; kildekritikk
- Rasisme, fremmedfrykt, kulturkonflikter
- Migrasjon, globalt og lokalt
- Likestilling og mangfold
- Interaksjon menneske og maskin, kunstig intelligens
- Tillit i samfunnet – hva er det, hvorfor viktig, ikke noe blindt eller mekanisk, men produkt av menneskelig aktivitet.